

Jämställdhet bland barn på daghem

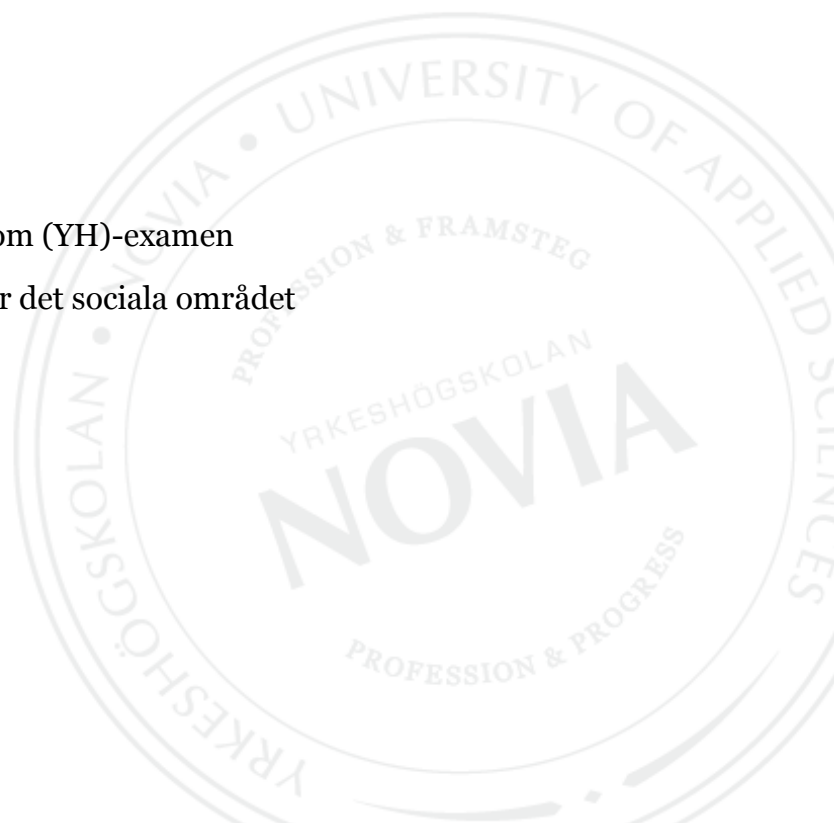
- **En undersökning om när barn börjar tillägna sig sin könsroll**

Josefine Nyby

Examensarbete för Socionom (YH)-examen

Utbildningsprogrammet för det sociala området

Vasa 2011

EXAMENSARBETE

Författare: **Josefine Nyby**
Utbildningsprogram och ort: Det sociala området, Vasa
Inriktningsalternativ/Fördjupning: Socialpedagogiskt arbete
Handledare: Viveka Ågren-Rintala och Ralf Lillbacka

Titel: Jämställdhet bland barn på daghem

- En undersökning om när barn börjar tillägna sig sin könsroll

Datum: 23.10.2011

Sidantal 39

Bilagor 1

Sammanfattning

Syftet med detta examensarbete är att få fram när barn börjar tillägna sig sin könsroll. Jag vill med hjälp av min undersökning få fram i vilken ålder barns könsroll växer fram och vilka faktorer som inverkar på det.

I den teoretiska delen redogörs för vad kön och genus innebär, vad könskultur och könsroller är, samt vilka resultat som framkommit av tidigare observation av barn och personal på daghem. Vidare diskuteras även hur man kan gå tillväga för ett mer jämställt daghem.

För att fördjupa mig i när barnen börjar tillägna sig sin könsroll har jag i min forskning observerat treåringar och femåringar, samt diskuterat med dem. I undersökningen deltog sammanlagt 17 barn.

Resultatet visade att femåringarna är medvetna om vad som förväntas av de olika könen och de tillägnade sig sin könsroll på ett annat sätt än treåringarna. Av resultatet att döma sker en förändring i könsrollerna från åldern tre till fem.

Språk: Svenska Nyckelord: kön, genus, könsroll, barn, jämställdhet

Förvaras: Examensarbetet finns tillgängligt antingen i webbiblioteket Thesus.fi eller i biblioteket.

BACHELOR'S THESIS

Author: **Josefine Nyby**
Degree Programme: Social Welfare
Specialization: Socio-pedagogical work
Supervisors: Viveka Ågren-Rintala and Ralf Lillbacka

Title: **Equality among children in day care**

- **A study of when children start acquiring their gender**

Date 23.10.2011 Number of pages 39 Appendices 1

Summary

The purpose of this thesis is to find out when children start acquiring their gender. With help of my research, I wish to obtain the age, at which children's gender role emerge and what factors affect it.

The theoretical part describes what sex and gender is, what gender culture and gender roles mean, and what result has been obtained by previous observation of children and staff at a kindergarten. Furthermore, the issue on how to go about a more equal kindergarten, is being discussed.

To go into when children start acquiring their gender, I have observed children, and discussed with them. The research included 17 children, aged three and five years.

The results shows, that the five year old children are aware of what is expected of the different sexes, and they acquire their gender in a different way, than the three year old children. Of the result to assess, there is a change from the age three to five, when it comes to acquiring gender.

Language: Swedish Key words: sex, gender, gender role, children, equality

Filed at: The thesis is available at the electronic library Theseus.fi or in the library.

Innehåll

Sammanfattning

Abstract

1	Inledning.....	1
2	Kön och genus.....	2
	2.1 Förväntningar på de olika könen.....	2
	2.2 Att skapa kön.....	3
	2.3 Manligt och kvinnligt.....	4
	2.4 Könsmaktordning.....	5
3	Könskultur.....	6
	3.1 Flickkultur.....	7
	3.2 Pojkkultur.....	8
4	Könsroller – redan från födseln?.....	9
5	Jämställdhetspedagogik i förskolan – Tittmyran och Björntomten.....	11
	5.1 Observation av beteende på Tittmyran.....	11
	5.2 Wahlströms metod för jämställdhetspedagogik.....	13
6	Praktiskt jämställdhetsarbete enligt Henkel.....	15
	6.1 Steg ett: positiv bekräftelse.....	15
	6.1.1 Olika härskartekniker.....	16
	6.1.2 Olika bekräftartekniker.....	17
	6.2 Steg två: synliggöra de omedvetna förväntningarna.....	18
	6.2.1 Olika slags observationer.....	18
	6.3 Steg tre: att bredda könsrollerna.....	20
	6.3.1 Individer istället för kön.....	21
	6.3.2 Arbetsmetod: kompensatorisk jämställdhetspedagogik.....	22
	6.3.3 Empatisk förmåga.....	22
	6.3.4 Att göra en jämställdhetsinventering.....	23
	6.3.5 En plan för jämställdhetsarbete.....	24

7	Undersökningen: i vilken ålder börjar barn tillägna sig sin könsroll?.....	24
	7.1 Metodbeskrivning.....	25
	7.2 Undersökningens genomförande.....	28
8	Resultatredovisning och analys.....	31
9	Diskussion och kritisk granskning.....	37

Litteratur

Bilagor

1 Inledning

Idag är det västerländska samhället mer könsjämnt än någonsin. Kvinnor har rösträtt, kvinnor arbetar i samma mån som männen, kvinnor studerar och utbildar sig länge, istället för att föda barn unga och stanna hemma med dem. Man kan tro att det inte finns många olikheter mellan kvinnor och män i vårt moderna samhälle, i alla fall inte då det kommer till jämställdhet. Men vad innebär jämställdhet, då? Är det bara det som syns på papper, eller är det något mer bakom begreppet? Handlar jämställdhet endast om kvinnors rättigheter, eller ger jämställdhet männen något också? Går det att mäta jämställdhet endast bland vuxna, eller kan man även se skillnader hos barn?

I och med ett mer jämställt samhälle har könsrollerna breddats, åtminstone på ett synligt plan. Kvinnor jobbar inom branscher som förr dominerades av män och vice versa. Kvinnor är mer självständiga och tar för sig mer utav det som erbjuds. Men hur ser könsrollerna ut vid en närmare granskning? Finns det oskrivna lagar om hur de olika könen ska bete sig och vad händer om någon bryter mot de lagarna? Behandlas man olika beroende på vilket kön man är? Hur ser situationen ut då det kommer till barn: får flickor och pojkar lika mycket utrymme, eller är mängden uppmärksamhet beroende på kön? Hur upplever barn sin könsroll och vilka konsekvenser kan det medföra?

Detta examensarbete handlar om könsroller och jämställdhet bland könen bland barn på daghem. Jag har valt att skriva om det eftersom jag är intresserad av frågor kring jämställdhet mellan könen och jag vill ta reda på i vilken ålder könsroller utvecklas. Jag kommer i mitt examensarbete skriva om vad jämställdhet innebär, hur man behandlar flickor och pojkar, samt hur man kan jobba för ett mer jämställt daghem.

Syftet med detta examensarbete är att få fram i vilken ålder barn börjar tillägna sig sin könsroll hur barn tillägnar sig sin könsroll. Detta är av stor betydelse då det kommer till jämställdhetsfrågor. För att kunna arbeta med jämställdhetsfrågor och göra positiva förändringar, måste man vara medveten om hur könsrollerna upplevs och vilka förväntningar samhället har på de båda könen. Förutom den teoretiska delen, som baseras på tidigare forskning, kommer jag att göra en undersökning, som kommer att göras på några daghem och syftet med forskningen är att se om barns könsroll utvecklas från åldern tre till fem år.

2 Kön och genus

I en diskussion om jämställdhet kan orden *kön* och *genus* dyka upp. Kön är det biologiska kön man föds med och genus är det sociala könet, det kön som omgivningen anser att man är. Det är alltså genus som anses vara maskulint eller feminint. Genus, det sociala könet, är något som konstant förändras. Danielsson och Jansson (2010, 110) menar att flickor och pojkar är lika, om man bortser från könsorganen. Förr i tiden var det till exempel männen som bar smink och peruker, medan det idag anses feminint att använda smink. Förut bar inte kvinnor byxor, medan det idag anses helt naturligt. Genus är även geografiskt annorlunda, till exempel är det helt naturligt att heterosexuella män håller handen i en del kulturer, medan det inte är lika acceptabelt i västvärlden. (Henkel, 2006, 14)

Magnusson menar att genusbegreppet används på fyra olika nivåer: symbolisk, samhällelig, individpsykologisk och mellanmänsklig nivå. Exempel på det är hur kvinnor bemöts av personer i sin närhet jämfört med hur män bemöts, samt hur de rangordnas i sociala sammanhang. (Magnusson, 2002, 24)

2.1 Förväntningar på de olika könen

Omgivningen har olika förväntningar på flickor och pojkar, det finns en allmän uppfattning om att ett visst kön ska ha en viss egenskap. En del förväntningar skapas redan då fostret är i magen. Omgivningen tror sig kunna säga på magens form, barnets hjärtljud och rörligheten på barnet om det är en flicka eller en pojke som ska födas. Då barnet fötts ändrar omgivningen beteendet beroende på om barnet har rosa kläder (en flicka) eller blåa kläder (en pojke). Hur den vuxne kommunicerar med barnet är beroende på om vuxne uppfattar barnet som en flicka eller en pojke. Barn som är klädda i rosa får höra mycket mer kommentarer om sitt utseende, medan barn klädda i blått beskrivs med ord som beskriver styrka hos barnet. (Fahrman, 1996, 53; Henkel, 2006, 15)

Föräldrarna är ofta barnets könsrollsfostrare och föräldrarnas inställning till könsrollsproblematiken är avgörande när barnet introduceras till samhället och förbereds på de förväntningar som det sociala samhället har på könsrolls beteende. (Ginger Mortensen, 1992, 101)

Mitchell menar att det finns stereotypa beteenden som man förväntar sig att kvinnor och män ska ha. Det anses manligt att spela fotboll, svära, röka och att vara attraherad av kvinnor, medan det är stereotypt kvinnligt att använda smink, vara attraherad av män, samt att vara emotionell och försvarslös. Statistiskt sett är kvinnor mer benägna att ha ett stereotypt kvinnligt beteende, medan männen är mer benägna att ha ett stereotypt manligt beteende. När det kommer till barns lek, så förser föräldrarna sina barn med stereotypiska leksaker, leksaker som är ”lämpliga” för barnets kön. Avvikande könsrolls-beteende är inte uppskattat. (Mitchell, 1993, 166-167)

Panisse (2002) poängterar att den första fråga som ställs då ett barn fötts, är om barnet blev en flicka eller en pojke. Panisse menar att man vill veta barnets kön, så man utifrån det vet hur man ska tala till barnet. Man talar ofta mjukt till en flicka, detta för att hon är liten och i behov av skydd, medan man behandlar pojkarna som om de vore äldre än de egentligen är. (Panisse, 2002, 4)

2.2 Att skapa kön

Elvin-Nowak och Thomsson (2003) menar att kön är något som görs, aktivt men ganska omedvetet. De menar också att det finns en allmän uppfattning om att det i världen finns två olika människor: kvinnor och män. Det påståendet är helt baserat på X- och Y-kromosomer, men riktigt så enkelt är det inte. Könsuppdelningar ger upphov till konsekvenser i fråga om makt och orättvisor, om normer och viljan att vara det kön man själv anser sig vara. Det finns många könsteoretiker som istället för att använda ordet kön, använder genus och gender, detta för att förtydliga att det inte handlar om något man *är*, utan om något man *gör*. Kön skapas genom hela livet, då individen ingår i olika förhandlingar, till exempel i möten med andra människor i skolor och på arbetsplatser. Individen ingår också i en förhandling i varje relation med andra människor. (Elvin-Nowak & Thomsson, 2003, 15-17)

Barn skapar kön i leken. Barn menar att en typisk maskulin figur, såsom Batman, endast kan vara en pojke. Det är viktigt att det barn som vill leka Batman ska vara stark och snabb. Om en flicka inte rör sig lika maskulint som en pojke, passar hon därmed inte lika bra som Batman som en pojke. (Hellman, 2008, 74-75)

2.3 Manligt och kvinnligt

Manlighet och kvinnlighet är skapade produkter, det finns inget manligt eller kvinnligt från början. Det är i relationer människor emellan som manlighet och kvinnlighet skapas. Det är omgivningen som börjat anse att till exempel vissa yrkeskategorier är manliga eller kvinnliga. Detta beroende på om det är många män eller kvinnor som arbetat inom denna yrkeskategori. Ett exempel på det är sömnad. Det anses vara ett kvinnligt yrke, för att tidigare fanns många kvinnor som försörjde sig som sömmerskor. Glans (2008) menar att individer lär sig manlighet och kvinnlighet. (Elvin-Nowak & Thomsson, 2003, 22-23; Glans, 2008, 18)

Alla föds med ett biologiskt kön, men de allra flesta könsteoretiker menar att människan inte föds manlig eller kvinnlig. När omgivningen tolkat det biologiska könet på ett barn, agerar omgivningen därefter. Barnet får ett namn som anses vara ett flicknamn eller ett pojknamn, barnet får kläder och leksaker som omgivningen anser att en flicka eller en pojke ska ha. Många vill gärna tro att den lilla flickan tycker om att vara i köket, något som på många ställen i världen anses vara kvinnligt, och de flesta anser att flickan ska vara klädd i söta klänningar. Pojkarna däremot ska vara intresserad av lastbilar och traktorer, kan släktingar mena och köper därför pojkleksaker åt den lilla pojken. Manlighet och kvinnlighet har kopplingar till hur man lever, till kultur och etnicitet, sexualitet och fortplantning. (Elvin- Nowak & Thomsson, 21-22, 2003)

Normer är också något som påverkar vad som anses vara kvinnligt respektive manligt. Med norm avses oskrivna regler och antaganden. En norm i könsuppdelande syfte kan vara att män ska vara mer tekniskt begåvande än kvinnor, medan kvinnor ska vara omhändertagande och snälla. Normer kan man förknippa med fördomar. En fördom kan vara att män inte kan göra flera saker samtidigt och att kvinnor inte är speciellt händiga. Dessa fördomar, eller normer, kan till sist bli en bekväm undanflykt, då mannen inte behöver skynda sig, eftersom *han inte kan göra två saker samtidigt*, medan kvinnan slipper byta bildäck, eftersom *hon inte kan byta däck*. (Elvin-Nowak & Thomsson, 2003, 25-29)

2.4 Könsmaktsordning

Könsmaktsordningen är de skapade normer, förväntningar och principer som omgivningen har på kvinnor och män, samt på hur kvinnor och män ska förhålla sig till varandra. Könsmaktsordningen är ett sätt att synliggöra och att förstå den ordning som skapar ojämställdhet mellan de olika könen. Könsmaktsordningen är föränderlig, eftersom den bygger på omgivningens förväntningar på genus. (Henkel, 2006, 22, 25)

Könsmaktsordningen bygger på tre principer som upprätthåller ojämställda maktförhållanden. De tre principerna är isärhållande av könen, mannen som norm och heteronormativitet. (Henkel, 2006, 22)

Den första principen, isärhållande av könen, innebär att man delar in människorna i två kategorier: man och kvinna. Dessa två kategorier är motsatta och uteslutande och beroende på till vilken kategori man hör, har man särskilda egenskaper. Dessa egenskaper är normer för hur en flicka ska vara och hur en pojke ska vara. Exempel på det är klädsel, fritidsintressen och karriärval, kroppsspråket, könsuppdelningen på arbetsmarknaden samt uppdelningen av flick- och pojkleksaker i en leksaksaffär. Dessa normer skapar genusramar, vilket betyder ramar som finns för vad som anses vara manligt och kvinnligt. Genusramarna upprätthålls både medvetet och omedvetet: genom direkta val, till exempel klädval, och genom indirekta val, till exempel säga till den person som träder över gränserna. (Henkel, 2006, 22-23)

Den andra principen i könsmaktsordningen, mannen som norm, innebär att mannen är normen, idealet och regeln för hur en människa ska vara. Olofsson (2010, 124) bekräftar Henkel, då även Olofsson skriver att det traditionellt kvinnliga värderas lägre i samhället. Detta medför en hierarki där det manliga värderas högre än det kvinnliga, vilket i sin tur leder till att det manliga blir det vanliga och det kvinnliga blir avvikande. Det manliga blir könsneutralt, vilket också märks i många språk. Det heter *tjänsteman* och *människa*, och tidigare talade man om rösträtt och *kvinnlig* rösträtt. Hirdman (2007) menar också, precis som Henkel, att det är mannen som är normen och därför är mannen ”den mätbara människan”, den manliga prototypen. (Henkel, 2006, 23-24; Hirdman, 2007, 59; Olofsson, 2010, 124, 135)

Flickor och kvinnor har en bredare könsroll än män, eftersom det är mera acceptabelt för flickor och kvinnor att överskrida genusramarna. Flickor kan kallas pojkflickor, om de gör något som traditionellt sätt anses manligt, medan pojkar kan kallas fjollar om det gör något som anses flickigt. Ordet flickpojke finns inte, detta på grund av att det är tillåtet att klättra i hierarkin, det vill säga när kvinnor blir manligare, men det är inte tillåtet att kliva ner i hierarkin, det vill säga när män gör något kvinnligt. Det verkar som det finns två grundläggande sätt att se på kvinnor: antingen ser man kvinnan som en sämre version av mannen eller som något helt annat än män, men som något som gärna kompletterar mannen. (Henkel, 2006, 23-24; Olofsson, 2010, 124, 135; Thomsson, 2002, 77)

Den tredje principen i könsmaktsordningen, heteronormativitet, innebär att heterosexualitet är den normala och naturliga sexualiteten. Det som avviker från heterosexualiteten är avvikande. Genom att diskriminera någon och göra en sexualitet onormal, kan omgivningen tvinga människor att hålla sig inom genusramarna. Eftersom man förväntas vara heterosexuell, kan man tänka sig att mannen och kvinnan kompletterar varandra. Detta leder till att jämställdhet kan misstolkas och omgivningen kan tolka det som att jämställdhet uppnås då det finns lika många kvinnor som män på en arbetsplats. Principen om isärhållandet av könen stärks av heteronormativiteten, då man kan bortförklara jämställdheten genom att de båda könen är olika. (Henkel, 2006, 24)

Heteronormativitet påverkar också synen på vänskap. Om två samkönade personer är kompisar är det inget konstigt, men om två personer av olika kön är kompisar är det inte ovanligt att tro att de två är i ett förhållande med varandra. Detta leder underförstått till att endast två personer av olika kön kan vara kära, vilket bekräftar principen om heteronormativitet. De tre principerna i könsmaktsordningen skapar ojämställdhet bland könen. (Henkel, 2006, 24-25)

3 Könskultur

Flickor och pojkar är inte bara biologiskt olika, utan könskulturer gör att flickor och pojkar skiljer sig från varandra. Trots att gränserna mellan manligt och kvinnligt, exempelvis när det kommer till karriärval, håller på att suddas ut, finns fortfarande skillnader i flickor och pojkars beteende. Inom den västerländska kulturen är mamman den huvudsakliga vårdnadshavaren för båda könen och därför blir mamman också ett kärleksobjekt och

någon att identifiera sig med de första levnadsåren. Senare ska flickorna göra pappan till ett kärleksobjekt, medan pojkarna ska göra pappan till ett objekt att identifiera sig med. Denna förändring ger både flickor och pojkar möjligheter och hinder på deras väg att bli självständiga individer. (Ganetz m.fl., 1991, 39-40)

När man har forskat hur de båda könen bildar vänskapkretsar har man kommit fram till att flickor i första hand bildar vänskap med andra flickor och att pojkar i första hand bildar vänskap med andra pojkar. Detta leder till att båda könen lever ganska avskilt från varandra, ända fram till puberteten. Det vanliga är att flickor i 3-4 årsåldern leker två och två, vilket bildar ett nära väninnehållande, medan pojkarna bildar mer löst strukturerade grupper eller gäng. (Ganetz m.fl., 1991, 49-50)

3.1 Flickkultur

Den relation som mor och dotter har gör att dottern starkt identifierar sig med sin mamma. Dottern kan ha rollen som den omhändertagande, men även som den som blir omhändertagen, vilket visas till exempel i docklekar. När flickorna har uppnått dagisåldern börjar de söka en "bästa kompis", med vilken flickorna skapar en nära vänskap. Denna nära vänskap kan utesluta andra, men den kan också ingå i mindre klungor i en större flickgrupp, till exempel en skolklass. Flickor strävar hellre efter jämlikhet än självständighet. Eventuella konflikter bästa vänner emellan kan hota bästisförhållandet och en av flickorna kan hamna utanför klungan. Flickorna diskuterar gärna inbördes relationer och leker rollekar, till exempel "mamma-pappa-barn". På daghem finns det ännu ingen formell ledning eller organisation inom klungan, men i skolan omformas klungorna runt någon eller några dominerande flickor. Dessa flickor får rollen som "ledare" inom klungan och de avgör vem som får vara nära kärnan i klungan. Flickorna strävar hellre efter jämlikhet och ömsesidighet i relationer, istället för självständighet. (Bjerrum Nielsen m.fl., 1991, 107; Elium m.fl., 1994, 10; Ganetz & Lövgren, 1991, 40-41, 50-51)

Flickorna är mycket verbala sinsemellan, vilket innebär att flickorna verbalt utvecklas tidigare än pojkarna. Skillnaden kan man se ända upp i de sista skolåren. Flickorna tränar sin verbala förmåga genom den intensiva kommunikation som sker då väninnorna talar med varandra. Deras interaktion är dialogisk och reflekterande, eftersom kommunikationen bygger på att vara empatisk och att aktivt lyssna. Flickorna uttrycker sig själva genom språket. Flickorna bekräftar och stöder varandra då de hittar en gemensam

identitet inåt, en identitet som skiljer sig från andra klungor. Exempel på identiteter inåt kan vara en grupp flickor som rider, ”hästflickor”, eller en grupp som tycker om mode, ”de modemedvetna”. I den nära väninnerrelationen finns den romantiska drömmen om mötet med det andra könet och i den förpubertala fasen är väninnorna ett stöd i uppgörelsefasen med föräldrarna. (Ganetz & Lövgren, 1991, 41, 49-50)

Omgivningen har förväntningar på flickorna. Det kan vara att omgivningen bekräftar och berömmar flickorna då de gör något som anses vara inom ramen för flickors könsroll. Flickor förväntas ha en biroll i samspel med pojkarna, till exempel förväntas flickorna vara prinsessorna som ska räddas, vara tröstande och se till andras behov. Flickorna förväntas även vara fredsmäklare som ska skapa lugn i en grupp med flickor och pojkar. Flickorna förväntas vara duktiga, vilket har lett till att många unga kvinnor blir utbrända för att de ser till andras behov först, istället för att tänka på sitt eget bästa. (Henkel, 2006, 17-19)

3.2 Pojkkultur

Pojkarnas identitet knyts till autonomi och olikhet redan i treårsåldern och till skillnad från flickorna har pojkar i 3-4-årsåldern inte ännu börjat bilda grupper, men då pojkarna är 5-6 år leker de ofta våldsamma lekar som kräver många deltagare, till exempel cowboys och indianer. Lekarna går ut på att någon eller någon sida ska vinna och någon ska förlora. Leken kräver en fysisk handling och det är i leken som manligheten stärks. I pojkkulturens lek råder hierarki, vilket också syns tydligare då pojkarna uppnår skolåldern. Genom att slåss och tävla mot varandra visar de sin maskulinitet och att bli betraktad som feminin är bland det värsta som kan hända. Om pojkarna förlorar sin maktposition, och därmed sin maskulinitet, blir det tillåtet att ta till våld för att återfå sin maktposition. Det kan de göra genom att ta leksaker som flickorna håller på att leka med eller knuffa till någon. Gemenskapen inom pojkgrupper är en handlingsinriktad intressegemenskap, till skillnad från flickornas emotionellt inriktade identitetsgemenskap. Pojkarna är handlingsinriktade, medan flickorna är kommunikationsinriktade. Pojkarnas kommunikation är saklig och meddelandeinriktad. (Bjerrum Nielsen & Rudberg, 1991, 107; Ganetz & Lövgren, 1991, 50-55; Wahlström, 2003)

Pojkkulturen är mer synlig och offentlig än flickornas. Deras lekar och aktiviteter utspelas i grupp på offentliga platser, till exempel mopedkörning. En del av aktiviteterna kan verka provocerande för både flickor och vuxna, men det är vad det delvis går ut på. I aktiviteten kan pojkarna vara fysiskt nära varandra, till exempel i lekar där det är en kamp mellan pojkarna. Även inom pojkulturen finns en romantisk dröm, där pojken är den som besegrar draken och blir den som räddar prinsessan, alltså flickan. Till skillnad från flickorna, vars kultur kantas av drömmen om frigörelse och förvandling, handlar pojkulturens dröm om erövring och framgång. (Ganetz & Lövgren, 1991, 55-56)

Omgivningen har förväntningar även på pojkarna. Pojkarna förväntas göra sådant som omgivningen anser vara manligt, till exempel leka med en traktor eller en bil. Kommunikationen mellan pojkar och vuxna är mer fåordig än kommunikationen mellan flickor och de vuxna. Pojkar får dessutom höra sitt namn i negativ handling många gånger fler än flickorna, det betyder att den bekräftelse som ges åt pojkarna kommer i ett negativt sammanhang. Henkel m.fl. (2009) menar att pojkarna snabbt lär sig att inte visa sina känslor, speciellt sorg. Detta kan bero på att omgivningen bemöter en gråtande pojke på ett annat sätt, än en gråtande flicka. Pojken bemötas med irriterande blickar och suckar. Detta lär pojken att han inte ska gråta. (Ganetz & Lövgren. 1991, 55-60; Henkel m.fl., 2009, 142)

4 Könsroller – redan från födseln?

Wahlström (2003, 18) skriver om hur tidigt ett barn blir tilldelad en könsroll. Wahlström menar att det redan på BB går att se skillnad i hur pojkar och flickor behandlas. Exempel på detta är då en liten flicka grät och då en liten pojke grät. Flickan tröstades och föräldrarna använde ord som ledsen, liten och ömtålig då de pratade med henne. Pojken, däremot, tröstades genom att föräldern konstaterade att pojken var arg och hade ett hett temperament. Det verkar som om det finns förväntningar på att flickor *ska* vara små och ledsna, medan pojkarna *ska* vara arga och kraftfulla.

Ett exempel som Wahlström tar upp i *Flickor, pojkar och pedagoger* (2003, 20-22) är hur många föräldrar behandlar sina barn när de utvecklas och ska lära sig nya saker. Wahlström noterade följande i väntrummet på barnrådgivningen: en liten flicka satt i sin förälders famn och föräldern hade ett intensivt och ordrikt samspel med den flickan. Senare i livet då

flickan är gammal nog att börja gå kommer föräldern att stå bredvid och uppmana flickan att vara försiktig. Wahlström noterade även en liten pojke i väntrummet. Trots att pojken ännu var liten fick denne röra sig på golvet och klättra upp på stolar, medan föräldern stolt såg på. Pojken föll omkull flera gånger, men detta verkade inte lika farligt. Medan den lilla pojken vinglade ensam på golvet gick han miste om det ordrika samspel som flickan fick då hon satt i famnen. (Wahlström, 2003, 20-21)

Hur utvecklas detta tankesätt hos den växande flickan och pojken? Jo, det innebär att hon, redan från barnsben, lär sig att vara så försiktig att hon bygger upp en rädsla för hela hennes omgivning. Det, i sin tur, leder till passivitet: flickornas initiativförmåga minskar. Pojken tillåts under uppväxttiden att leva i en farlig värld och han tvingas tidigt att klara sig själv. (Wahlström, 2003, 20-22)

Ett annat exempel som Wahlström tar upp är att man använde flera ord då man talade till flickorna, medan pojkarna fick nöja sig med fåordiga meningar. Ett exempel på det är de traditionella dopkorten man köper åt många nyfödda barn. Dessa dopkort är givetvis blåa om kortet är åt en pojke och rosa om det är åt en flicka. Nedan följer ett citat ur Wahlströms *Flickor, pojkar och pedagoger* (2003, 19). Det är texten i två olika dopkort:

Välkommen lilla flicka

*Nu är det dags att sticka
med rosafärgat garn.
Till en liten kicka
ett vackert flickebarn.*

*Hon har kommit som en gåva,
en dröm, en rosenknopp.
Ett nytt liv som vill lova
oss ljus och framtidshopp.*

*Vi hoppas du skall smycka
vår kära gamla jord
med kärlek och med lycka
med skratt och varma ord.*

Till en liten pojke

*Välkommen hit lilla gossebarn
välkommen hit till världen,
snart är du stora starka karln
så lycka till på färden!*

*Färden längs livets spännande stig
bjuder på kärlek och vänner
allting gott vi vill önska dig
och ge dig all glädje vi känner*

Dessa kort kan tyckas vara helt oskyldiga, men vilket budskap ger de egentligen? Den första att noteras är att flickans kort hade tre verser, medan pojkens kort bara två. Här visas det tydligt att det inte är lika viktigt att tala med pojkarna som det är att tala med flickorna. Pojkarna berövas på språk och ord, medan flickorna ska vara verbala. Texterna visar vilka åsikter och förväntningar omvärlden har på könen. Flickorna ska sprida glädje på vår jord, de ska lova omgivningen hopp inför framtiden. Flickorna ska redan från födseln lära sig att se till omgivningens behov och därmed sätta sig själ i andra hand. Pojkarna, däremot, ska bjudas på kärlek, medan omgivningen förväntar sig att de ska ge sig ut i världen. De nyfödda pojkarna är ju trots allt stora starka karlar. (Wahlström, 2003, 20-21)

5 Jämställdhetspedagogik i förskolan – Tittmyran och Björntomten

Kajsa Wahlström är en förskolechef från Sverige som under åren 1996-2000 utförde ett jämställdhetsprojekt på förskolorna Tittmyran och Björntomten utanför Gävle. Projektet fick sin start då länets jämställdhetsexpert Ingemar Gens ansåg att man redan i förskolan måste praktisera jämställdhetspedagogik för att få till stånd en långsiktig förändring. Projektet var nödvändigt eftersom undersökningar visade att förskolan förstärker traditionella könsroller, istället för att arbeta *för* jämställdhet. Projektet kom att kallas *Jämställdhet – Vidgade könsroller för flickor och pojkar i förskolan* och det var Tittmyrans förskola som fick representera Gävle kommun. Målet med projektet var att flickors och pojkars könsroller skulle utvidgas, så att barnen skulle få större valmöjligheter senare i livet, särskilt då det kom till skola och arbetsliv. Båda könen skulle få möjlighet att träna alla färdigheter som krävs för att kunna bli en komplett människa. Jämställdhet betyder att alla människor har lika möjligheter, rättigheter och skyldigheter, oavsett kön. Det omfattar också makten och relationen mellan de båda könen. Jämställdhet innebär också att man vill vidga det sociala könet och ändra det som vanligtvis förväntas av de respektive könen (Henkel, 2006, 14; Wahlström, 2003, 4-9, 37-39)

5.1 Observation av beteende på Tittmyran

När Wahlström presenterade projektet för sina kollegor blev de entusiastiska, men det fanns många olika syner på vad jämställdhet innebär. Personalen på Tittmyran började

själva forska i hur man kan gå tillväga för att utföra ett projekt som detta. De kom snabbt fram till att entusiasm och positiv inställning skulle ta dem långt. Sedan var det dags att börja observera barnens beteende. Detta gjorde de genom att skriva några meningar om vad de observerat och senare analysera meningarna. De kom då fram till att de flesta noteringarna handlade om pojkar som varit bråkiga, pojkarnas beteende framkom alltså mer än flickornas. Personalen kom fram till att båda könsens positiva egenskaper skulle betonas, inte de negativa. (Wahlström, 2003, 38-45)

Nästa steg i projektet var att observera pedagogens interaktion med barnen under en samling. Pedagogerna ritade på papper var pojkarna, flickorna och pedagogen satt, och senare drog de en pil från pedagogen till det barn som blivit tilltalat av pedagogen, en strecklinje om barnet svarat och en punktlinje från det barn som självmant tilltalat pedagogen. Resultatet visade att pojkarna hade fått mycket mer uppmärksamhet än flickorna. De fortsatte denna undersökning genom att försöka få fram *vad* som sagts och *hur* det sagts åt barnen. Det gjorde man med hjälp av en bandspelare, som placerats ut i hallen. Då inspelningen analyserades framkom det att pojkarna blev tillsagda med korta kommandon och förmaningar, medan pedagogen hade samtal med flickorna. Däremot avbröts ofta samtalen flickorna och pedagogen emellan då någon pojke, ordlöst, antydde på att han behövde hjälp, till exempel med att dra upp dragkedjan. Budskapet till flickorna var alltså att pojken har rätt att få sina behov tillfredsställda före flickan. (Wahlström, 2003, 47-48)

Trots att analysen hade gått framåt, fattades fortfarande en viktig del i analysen: det mänskliga samspelet, såsom blickar, nickningar och leenden. Då bestämde sig personalen för att filma vad som hände vid matbordet. Vid matbordet satt en pedagog tillsammans med flickor och pojkar. När personalen senare analyserade filminspelningen märkte de att ljudet 'öh' förekom ofta. Det var pojkarna som sa 'öh' och efter varje 'öh' levererades någonting till pojkarna, av flickorna. Flickorna kunde på något sätt förstå vad pojkarna behövde, bara genom att höra 'öh'. Flickorna hade på något sätt lärt sig att se till andras önskemål. Flickorna hjälpte pojkarna att skära maten och de hällde upp mera mjölk åt pojkarna. Allt detta för att pojkarna uttryckte ett 'öh'. Detta innebar att flickorna lärde sig att se till andras behov, framom sina egna. Att någon skulle se till flickornas behov var det ingen som tänkte på. Målet med måltiden var att den skulle vara så lugn som möjligt, så pedagogen skulle orka sitta där. Måltiden blev lugn, men bara för att flickorna fick ta på sig rollen som "hjälpfröken". (Wahlström, 2003, 48, 56-59)

Annat man kunde notera från inspelningen var pojkarnas sätt att tala. Det var pojkarna som talade och det var även de som bestämde ljudnivån. De styrde samtalsämnen och spelade huvudperson under måltiden. Pedagogerna gav all sin uppmärksamhet åt pojkarna, för att styra upp ordningen och matron. Då fick pojken, som störde matron, uppmärksamhet genom att kräva uppmärksamhet. Flickorna fick rollen som ”hjälpfröken” och hade knappt en biroll i det samspel som pågick under måltiden. Flickorna fick ingen chans att agera huvudperson och inte heller fick de sina behov tillgodosedda. Pojkarna lärde sig att de får sina behov tillgodosedda genast och att de har huvudrollen. Pojkarna lärde sig inte att se till andras behov. Pedagogerna fick en lugn måltid, på barnens bekostnad. (Wahlström, 2003, 58-59)

Oavsett var pedagogerna filmade på Tittmyran, om det så var i hallen, under samlingen eller ute på gården, kom de fram till ett visst mönster. Då flickorna lekte, gjorde de det gärna i par och hade relationer med en i taget, medan pojkarna lekte i stora grupper. Flickorna lekte nära pedagogerna, medan pojkarna visade självständighet genom att leka på avstånd från pedagogerna. Genom leken övar flickorna på separation och lär sig tillgodose andras behov, medan pojkarna tar för sig, är aktiva, tränar ledarskap och hierarki, samt tänjer på gränser. Pedagogerna gav flickorna mycket kroppskontakt, medan pojkarna inte hade kroppskontakt med pedagogerna. Pedagogerna beskrev flickorna som hjälpsamma, lydiga och snälla, medan pojkarna fick mycket negativ uppmärksamhet. Vid konflikter agerade pojkarna direkt och kunde lösa problemet med våld, medan flickorna undvek att hamna i konflikt, de tog motgångar personligt och fick dåligt samvete. Då flickorna talade använde de språket till relationer och känslor, medan pojkarnas språk handlade om saker som går att mäta och språket innehåller olika ljud. (Wahlström, 2003, 82-83)

5.2 Wahlströms metod för jämställdhetspedagogik

Då personalen på Tittmyran hade filmat och analyserat observationerna, var det dags att göra en förändring. Wahlström insåg att ett lyckat förändringsarbete innebär en medveten förändrad handling som leder till insikter och upplevelser, som i sin tur resulterar i en beteendeförändring (Wahlström, 2003, 149). Personalen beslöt sig för att ibland under dagens lopp dela upp barnen i flick- och pojkgupper. Det kan verka aning kontroversiellt i jämställdhetssyfte, men tanken med det var att låta pojkarna stärka egenskaper som inte kommer fram då de är tillsammans med flickor och vice versa. Syftet med uppdelningen

var också att pedagogerna skulle ha möjlighet att utvecklas som pedagoger och tro mer på sig själva. (Wahlström, 2003, 134-136)

Under analysen av beteendet på Tittmyran hade Wahlström och den övriga personalen kommit fram till att barn fostras att stärka det som de redan behärskar, vilket leder till ojämnt fördelade kompetenser. Flickorna uppmuntrades att visa andra hänsyn, följa regler och vänta på sin tur, medan pojkarna uppmuntrades till att vara modiga och initiativrika, att vara huvudperson och att tala högt. Detta ledde till att de grundläggande behov, såsom positiv feedback och grupptillhörighet, försumrades. Genom att endast uppmuntra barnen att göra det som de redan behärskade, förstärktes de traditionella könsrollerna: flickorna är tysta och pojkarna bråkar, flickorna tar inte plats och pojkarna får negativ uppmärksamhet, flickorna passiviserar och pojkarna blir aktiva. När personalen delade upp barnen i flick- och pojkgrupper var det viktigt att förhålla sig till grupperna på ett medvetet sätt, annars fanns risken för snävare könsroller. Barnen skulle få tillgång till det andra könets roller och färdigheter. Barnet skulle också få sitt eget jag bekräftat och kunna känna grupptillhörighet. (Wahlström, 2003, 134-138)

Syftet med Wahlströms jämställdhetsmetodik för flickor var att vidga deras könsroll och stärka deras identitet. Metodiken skulle också stärka dem som individer och deras självständighet skulle bli större, så att även de kan uttrycka sina egna behov. Wahlström noterade att flickor, när de är i en flickgrupp, fokuserar på den egna identiteten, bemöts som individer, märker att regler inte hotar relationer, upplever en lättsam stämning och börjar mer och mer intressera sig för ämnen som naturvetenskap och matematik. Den enskilda flickan i flickgruppen tränar på att våga, tränar grovmotoriken, övar sig på att ta plats i hela rummet och att tala inför åhörare, upptäcker nya valmöjligheter, utvecklar en stark könsidentitet, samt blir synlig och får beröm för den individ hon är, istället för något hon gjort. När en flicka får pröva på allt detta, så kommer hennes självförtroende att öka, detta för att det förmedlas att hon duger som hon är. Flickan får känna sig unik och känner att hon har möjligheten att förverkliga sina drömmar. Det lär henne också att protestera om hon blir bemött på fel sätt. (Wahlström, 2003, 138-140)

Syftet med Wahlströms jämställdhetsmetodik för pojkar var också att vidga deras könsroll och stärka identiteten och den positiva självkänslan. Metodiken ska låta pojkarna utveckla kompetenser som behövs i relationer, låta dem hitta en gemenskap och stärka dem som individer. Då Wahlström studerade pojkarnas beteende i en enkönad grupp lade hon märke

till att de bemöts som gruppmedlemmar, förbättrar kommunikationen, de övar rytm och rörelse, de tränar sin finmotorik samt lär sig hälsa på andra. Pojkarna får veta gränser och regler, och följer dessa. Pojkarna lär sig att man måste städa upp efter sig, de övar konfliktlösning genom språk och tanke, de lär sig att vänta på sin tur och att allting inte behöver ske på gång. De lär sig att kommunicera bättre med vuxna, vilket leder till att pojkarna slipper höra tjat. Pojkarna skapar sig en positiv könsidentitet och kan se positivt på det andra könet. Pojkarna ser också hur stor betydelse språket har, vilket gör att de vill utveckla språket och får möjlighet att uttrycka känslor och tankar. Allt det som pojkarna får uppleva i en enkönad grupp får dem att förstå att de duger som de är, att även de är fantastiska och unika och att de kan uppnå sina drömmar. (Wahlström, 2003, 140-141)

6 Praktiskt jämställdhetsarbete enligt Henkel

I jämställdhetsfrågor är det viktigt att komma ihåg vad jämställdhet egentligen betyder. Det finns två begrepp som används inom jämställdheten: autonomi och intimitet. Autonomi, självständighet, innebär att på egen hand kunna ta initiativ, att kunna stå för vad man tycker, att kunna sätta gränser och att uttrycka sin vilja. Intimitet, samhörighet, innebär att man kan ingå i relationer med andra människor, att man kan uttrycka sina egna känslor, samtidigt som man kan förstå och respektera andras känslor. Flickor uppfostras att träna på intimiteten och pojkarna att träna på autonomi. Jämställdhetsarbete innebär att öka båda könen handlingsutrymme, valmöjligheter och att ge de båda könen lika stora möjligheter att öva på autonomi och intimitet. Jämställdhetskonsulten Kristina Henkel använder sig av tre steg för att arbeta med jämställdhet. Stegen är: positiv bekräftelse, synliggöra och förändra. (Henkel, 2006, 32; Helén & Granholm, 2007, 6)

6.1 Steg ett: positiv bekräftelse

Första steget, positiv bekräftelse, är där allting börjar, och den bekräftelsen ska först komma från personalen. Alla i personalen måste veta sin plats för att kunna åstadkomma ett gott resultat. Den jargong som används i personalen smittar av sig på jargongen som barnen använder sinsemellan. Det gäller också att uppmärksamma barnen i positiv bemärkelse. Om barnen endast får uppmärksamhet då de är olydiga och bråkiga, kommer detta att medföra fler situationer då barnen inte lyder. Om ett barn får mycket

uppmärksamhet i negativ bemärkning, kommer barnets självbild att bli negativ. Pojkar får höra sitt namn i negativa sammanhang mycket oftare än flickor. (Henkel, 2006, 34-35)

Att uppmärksamma en person istället för resultatet som en person har åstadkommit, är en slags positiv bekräftelse. Man skiljer på positiv uppmärksamhet och beröm. Positiv uppmärksamhet innebär att man visar barnet att man *ser* barnet för den person det är, till skillnad från beröm, där man ger komplimanger för något som barnet har *presterat*. Ett vanligt scenario på daghem är att ett barn visar upp en teckning som det har ritat. Om den vuxna då säger: *vad duktig du är som kan rita så fint*, istället för *vilka långa linjer dina händer kan rita*, visar den vuxna då att det är barnets prestation som är viktig, istället för vägen till prestationen. Då bekräftar man barnet för något han eller hon har gjort, istället för den person som barnet är. (Henkel, 2006, 35-36)

Att byta ut ordet *inte* är ett bra sätt att handla positivt. Negativa förmaningar hjälper inte barnen att utveckla deras intimitet och autonomi. Om man använder ord som *inte* och *nej* mer sällan, har de dessutom mer effekt än om de används i var och varannan mening. Barnen behöver också höras sina namn i positiva sammanhang. En rutin kan vara att varje morgon gå igenom vem som är på dagis och vem som är sjuk. Rutinen kan göras det till en ramsa som alla kan sjunga. Detta gör att alla barn, även de som inte är där, får höra sitt namn i ett positivt sammanhang. För övrigt är det viktigt att använda positiva ord när man arbetar med barn. Positiva ord får barnet att känna trygghet och förtroende, och varje barn får ett egenvärde. Återigen är det viktigt att man börjar uppmuntra varandra i personalen. (Henkel, 2006, 37-39)

6.1.1 Olika härskartekniker

Socionomen Berit Ås har utvecklat ett uttryck, härskartekniker, som beskriver ett subtilt sätt att förtrycka människor. Denna teknik används för att få makt över andra människor eller hävda sig själv, genom att trycka ner andra. De ursprungliga fem härskarteknikerna blev sju, då ROKS (riksorganisationen för kvinnojourer i Sverige) och svenska feministgrupper kompletterade den med två till. De sju härskarteknikerna är förlöjligande, osynliggörande, undanhållande av information, dubbel bestraffning, påförande av skuld och skam, samt splittring och hot. (Henkel, 2006, 37-39)

Förlöjligande handlar om att personer skrattar, hånar eller härmar det som en individ sagt. Det kan också ske genom ordval eller genom att vara överbeskyddande. *Osynliggörande* innebär att en individ ständigt ignoreras, då det kommer till uppmärksamhet och behov. En person kan bli ignorerad genom att bli avbruten, vilket signalerar att den personen inte har något viktigt att säga. *Undanhållande av information* betyder att man inte låter en person veta vilka regler och bestämmelser som gäller. Detta leder till att den personen blir utanför gemenskapen. Med *dubbel bestraffning* menas att vad en person än gör, gör han eller hon fel. Ett typiskt exempel från daghemmet är att en flicka önskas ta mera plats, men då hon gör det är även det fel. Ett annat exempel är då pojkarna önskas vara mer emotionella, men då de är det anses de vara flickiga. Genom att *påföra skuld och skam* beskyller man en person för något som gått snett, trots att det inte måste vara den personens fel. Detta leder till att personen i fråga själv, men även personer runt denne, har lättare att få skulden för saker som går fel. *Splittring* betyder att en grupp, till exempel en daghemsgrupp, blir beskylld för att minska gemenskapen i gruppen. En del gruppmedlemmar kan få speciella förmåner och man kan dela in gruppmedlemmarna i olika kategorier, till exempel de skötsamma och de bråkiga. Den sista härskartekniken är *hotelse*, till exempel att ett barn hotar att slå ett annat barn, eller att ett barn inte får vara med om det betar sig på ett visst sätt. (Henkel, 2006, 39-41)

6.1.2 Olika bekräftartekniker

För att kunna motverka härskarteknikerna finns sju bekräftartekniker. Dessa finns för att förändra det sociala klimatet och man skapar nya interaktionsmönster och förhållningssätt. Målet är att skapa ett positivt och jämställt klimat. De olika bekräftarteknikerna är: respektera, synliggöra, informera och inkludera, att göra så gott man kan, lösa konflikter istället för att skuldlägga, samt ha en gemenskap och att respektera andras ja och nej. (Henkel, 2006, 42)

Respekt innebär att man stöttar och bemöter en person seriöst. Målet är att få den andra personen att känna sig betydelsefull. *Synliggörande* är lite liknande, det handlar om att ta alla på allvar och visa engagemang för dem. Man *bekräftar* personer runt sig genom att aktivt lyssna, ge konstruktiv kritik och ansvar. Man kan bekräfta ett barn genom att säga: jag förstår att du känner på det viset. *Att informera och inkludera* betyder att man är noga med att göra alla medvetna om regler som finns, till exempel vilka regler som gäller i lekparken. Målet med att *alla gör så gott de kan* är att alla ska känna sig accepterade, även

om sker inte går som planerat. Om något går snett är det viktigt att ge konstruktiv kritik och förklara vad som gjorde att det gick fel. *Konfliktlösning* är viktigt så att alla ska känna sig bekräftade. Det handlar om att bekräfta alla personer så de känner sig trygga, samt att man pratar för att förhindra en konflikt. Att *respektera egna och andras ja och nej* innebär att sätta gränser för vad som är rätt och fel. Man lär sig sina egna gränser genom att själv ta reda på vad som är acceptabelt och vad som inte är acceptabelt. Genom att själv veta sina gränser, kan man respektera andras. (Henkel, 2006, 42-45)

6.2 Steg två: synliggöra de omedvetna förväntningarna

I jämställdhetsarbete är det viktigt att vara medveten om dolda förväntningar man själv har på respektive kön. Det kan man ta reda på genom att göra olika övningar, till exempel en övning där det kommer fram vad man associerar med flickor och pojkar. Övningen går ut på att man har två kategorier, flicka och pojke, och man får skriva ner vad man förknippar respektive kön med. Sen går man genom resultatet och då ska man tänka kritiskt. Är det positiva eller negativa ord? Vilka ord har mest status i samhället? Hur bemöter man en bråkig flicka och hur bemöter man en ensam pojke? Vilka möjligheter ska erbjudas åt flickor och pojkar. Vilka egenskaper behöver de båda könen för att kunna utvecklas? Den här övningen kan man göra med, förutom personalen, även de äldre barnen. Man kan också göra en övning där man tänker tvärtom: skulle man ha agerat likadant om barnet som behövde tröst var en pojke, istället för en flicka? (Henkel, 2006, 48-49)

6.2.1 Olika slags observationer

För att kunna förändra något, krävs alltså medvetenhet om vilka dolda förväntningar. När det kommer till att observera på daghem, är det lika viktigt att observera pedagogernas beteende som barnens. Om de vuxna har olika förväntningar på flickor och pojkar, kommer barnen också att ha det. Det går att observera hur mycket uppmärksamhet barnen får genom att göra ett protokoll över talarutrymmet. (Henkel, 2006, 50-52)

	Pojkar	Flickor
Antal tilltal från pedagog		
Antal följdfrågor		
Tar ordet själv		
Får höra sitt namn		
Negativ uppmärksamhet		
Positiv uppmärksamhet		
Antal barn:	Antal pojkar:	Antal flickor:

(Henkel, 2006, 51)

Genom att fylla i ett protokoll som detta får man en klar bild av vem som får uppmärksamhet och om uppmärksamheten är positiv eller negativ. Om det finns fler flickor än pojkar i gruppen, går det att räkna ut procenten istället för att se till antalet, så fås rätt bild över hur situationen ser ut. Denna typ av observation kan tas ett steg till, nämligen att se vilka individer som får uppmärksamhet. Detta gör man på samma sätt, men man använder barnens namn istället. (Henkel, 2006, 50-51)

Namn:	Tilltal från pedagog	Följdfrågor	Höra sitt namn
Kalle			
Ali			
Noha			
Mimmi			
Liisa			

(Henkel, 2006, 52)

Leken är väldigt viktigt för barns utveckling och de tränar många egenskaper under leken. Man kan observera barnens lek för att se hur den påverkas av stereotypa könsroller, eftersom barnen ofta härmar vuxnas beteende i leken. När protokollet tolkas är följande saker viktiga att fundera: finns det något mönster på hur flickor och pojkar väljer leksaker? Finns det något barn som alltid väljer samma leksak, eller något som aldrig väljer en leksak och vad beror det på? Är barnen medvetna om att de får välja alla leksaker och hur kan pedagogerna påverka barnens val? Ett exempel på ett observationsprotokoll över barnens lek:

Barnets namn	Lego	Dockor	Figurer	Bygg	Bilar	Pärlor	Kuddis
Frida							
Haira							
Saga							
Ida							
Nils							
Adil							
Love							
Simon							

(Henkel, 2006, 51-53)

En annan sak man kan observera är böckerna som finns på dagiset. Hur många böcker finns det och vem har huvudrollen och birollen i böckerna? Är det flickor, pojkar eller är huvudrollen könsneutral? Genom att studera utbudet av böcker kan man se vilket budskap det ger barnen. Då nya böcker skaffas eller lånas till daghemmet bör man granska böckerna innan, så de är könsneutrala. Om böckerna handlar om djur, kan man kalla dem björnen och kaninen, istället för han och hon. Man kan även göra denna analys på de sånger som man sjunger tillsammans med barnen. (Henkel, 2006, 54-56)

Som pedagog är det viktigt att tänka på hur man placerar barnen, till exempel vid ett bord. En del anser att det är jämställdhet att låta barnen sitta varannan flicka och varannan pojke, men något man kan reflektera över är orsaken till varför barnen sitter som de gör. Är det för att hålla stämningen lugn, eller är det genomtänkt ur ett genusperspektiv? (Henkel, 2006, 59)

6.3 Steg tre: att bredda könsrollerna

Efter att de två tidigare stegen i jämställdhetsarbete gått igenom, ska resultatet analyseras och därefter ska en plan för förbättring av situationen göras. För att aktivt kunna arbeta med jämställdhet krävs en teoretisk och praktisk kunskapsgrund, vilket innebär att man ska kunna urskilja det beteende som skapar ojämställdhet. (Henkel, 2006, 62)

Vid arbete med jämställdhetsfrågor är det viktigt att tänka på att ha en handlingsplan i arbetet. Om inte arbetsuppgifterna är på förhand fördelade, kan arbete avstanna innan processen ens kommit igång. För att kontrollera att arbetet går framåt, är det viktigt att någon kontrollerar resultatet, till exempel föreståndaren på daghemmet. Man ska också vara medveten om att det ännu finns mycket att arbeta på när det kommer till jämställdhet. Det är en myt att varje generation blir mer och mer jämställd, för könsuppdelningen går bara lägre ner i åldrarna hela tiden. Detta kan man notera genom att se hur uppdelade leksakerna är i leksaksaffären: tydliga gränser för vad som anses vara flickigt och pojkgigt. Det finns en biologisk skillnad mellan könen, men det finns även en social skillnad. Man kan inte förändra den biologiska, men man kan förändra den sociala. (Henkel, 2006, 62-63)

Ett vanligt hinder för jämställdhetsarbete är rädsla. Det är många som tror att jämställdhetsarbete handlar om att ta bort något hos individerna, men det handlar om att lägga till. Könen ska inte begränsas till att leka speciella lekar endast beroende på deras kön. Barnen ska kunna ha fler valmöjligheter, oberoende av vilket kön de är. Det är alltså inte endast flickornas rättigheter som ska bli flera, utan även pojkarnas. Många är ändå av den åsikten att jämställdhetsarbete handlar om att ge flickor och kvinnor samma rättigheter som män, men ser man tillbaka i tiden har mycket av det redan uppnåtts, till exempel när det kommer till rösträtt och utbildning. (Henkel, 2006, 64-65)

6.3.1 Individer istället för kön

Ett bra första steg i jämställdhet på daghem och förskola är att se barnen som individer istället för kön. Ofta benämns barnen som "flickorna" och "pojkar", istället för att bli tilltalade med sitt namn. Då barnen tilltalas med deras kön, poängteras att de hör till en särskild grupp, där deras individuella egenskaper inte är uppmärksammade. Det är viktigt att pedagoger försöker uppmärksamma i vilka sammanhang och hur de tilltalar barnens kön istället för deras namn. Genom att medvetet använda orden skapas mer jämställdhet. Det kan göras till exempel genom att berömma pojkarna för att de är så duktiga som lyssnar på varandra eller berömma att flickorna kunde klättra högt. (Henkel, 2006, 67)

6.3.2 Arbetsmetod: kompensatorisk jämställdhetspedagogik

Kompensatorisk jämställdhetspedagogik är en arbetsmetod som innebär att barnen får möjlighet att i enkönade grupper bredda sina roller och färdigheter, så att de sedan har lika förutsättningar att samspela i en grupp där det finns både flickor och pojkar. Detta är en metod att arbeta med i jämställdhetsfrågor, målet är inte att arbeta enkönat. I arbetet är det viktigt att bredda könsrollerna, istället för att stärka de stereotypa könsrollerna. Poängen med att arbeta i enkönade grupper är att låta barnen känna att allt är naturligt och inget avvikande, till exempel att flickor får ta för sig och pojkar får visa känslor. (Henkel, 2006, 69-70)

Då man använder sig av kompensatorisk jämställdhetspedagogik hittar flickorna den egna viljan, istället för att följa bästa kompisens, de lär sig att leda och att säga nej. Flickorna blir respekterade och vågar tala inför en grupp. De tränar grovmotoriken genom balansövningar och klättring, de lär sig att uppskatta varandras olikheter. Flickorna vågar misslyckas och fokuserar på att vara personer med egenvärde, istället för att vara söta och duktiga. Pojkarna får och kan ge positiv beröring och närhet, de slipper förmaningar av de vuxna och övar konfliktlösning genom att använda känslor, handling och ord. De lär sig att vänta på sin tur och de får veta vilka regler som gäller innan de börjar leka. Pojkarna lär sig att småprata och visa känslor, de tränar på finmotoriken och överöses med positiv uppmärksamhet. (Henkel, 2006, 70-71)

6.3.3 Empatisk förmåga

Det är i jämställdhetsarbete viktigt att barnen har möjlighet att uttrycka, respektera och förstå känslor, alltså att de får möjlighet att lära sig visa empati. Detta kan tränas genom att ha en känslodocka, som i ansiktet uttrycker känslorna ilska, ledsamhet, rädsla och glädje. Man kan i en samling med barnen diskutera de olika känslorna. Man kan ställa frågor som hur det känns att vara ledsen, varför dockan är glad och hur man kan göra för att göra någon annan glad. I detta skede är det viktigt att man inte värderar känslorna och att poängtera för barnen att de inte behöver prata om något de inte vill. (Henkel, 2006, 72-73)

6.3.4 Att göra en jämställdhetsinventering

Genom att noggrant gå genom aktiviteterna på daghemmet och förskolan noteras situationer som leder till ojämställdhet, man kan alltså göra en jämställdhetsinventering. Inventeringen ska göras på daghemmets alla avdelningar och man kan till och med inventera andras avdelningar än den egna för att lättare lägga märke till problemen. Då man gör inventeringen ska man ta fasta på bemötande, känslor och gränser, regler, material och aktiviteter, placering, böcker och sånger, samt förebilder och föräldrakontakt. (Henkel, 2006, 76)

När det kommer till bemötande ska observatören analysera hur talarutrymmet fördelas i barngruppen och vilka ord som används vidd tilltal av barnen. Bemöts flickor och pojkar på samma sätt och vem får mera tillsägelser och negativ uppmärksamhet? Vilka barn är det som diskuteras på personalmötena och vilka barn diskuteras inte, hur kommer det sig? När det kommer till känslor och gränser ska man fundera på vilken metod som används för att barnen ska uttrycka och förstå känslor. Reglerna kan diskuteras genom: är det mest ja-regler eller nej-regler på daghemmet? Vilka regler är svåra att följa och vilka är det bryter mot reglerna? Är reglerna lika för alla barn, eller finns det skillnader i reglerna flickor och pojkar emellan? (Henkel, 2006, 76-77)

Man kan inventera materialet och aktiviteterna på följande sätt: vilka material finns inom- och utomhus? Är flickor och pojkar blandade eller är det bara det ena könet som använder ett speciellt pysselmaterial eller leksaker? Breddar sig könsrollerna i val av aktiviteter eller är det stereotypa för könen? Vilka barn är placerade bredvid varandra och hur kommer det sig? Inventera också böckerna som man läser och sångerna man sjunger: hur många flickor och pojkar har huvudrollen i de olika böckerna? Vem handlar sångerna som sjungs, är det flickor eller pojkar? (Henkel, 2006, 78)

Hur är pedagogerna som förebild? Agerar pedagogerna med breddade könsroller? Vems föräldrar deltar i föräldramötena? Kan man även där se någon könsskillnad? Vilka föräldrar är det som uppmuntras och stöttas mest? Om ett barn blir sjukt under dagen, vem av föräldrarna ringer daghemspersonalen: mamman eller pappan? Allt detta tåls att funderas på då jämställdhetsinventerar på daghemmet. (Henkel, 2006, 78-79)

6.3.5 En plan för jämställdhetsarbete

En jämställdhetsplan är viktigt att ha, för att klart och tydligt kunna se vilka mål man eftersträvar och hur det går till. Det är viktigt att utvärdera det genomförda arbetet man, se resultatet och vidareutveckla idén. Antingen kan flickorna ha ett mål och pojkarna ett mål, eller så har barnen ett gemensamt mål. En person ska också utses till jämställdhetsansvarig, detta för att garantera att jämställdhetsarbetet är något fortgående istället för ett kortvarigt projekt. Det är dock viktigt att komma ihåg att jämställdhetsarbetet är varje pedagogs ansvar. (Henkel, 2006, 80)

En jämställdhetsplan ska vara konkret och ha tydliga mål, samt ha en tydlig tidsram. Målen ska vara kortsiktiga och långsiktiga. Vägen mot målen, alltså metoden, ska vara utförligt beskrivna och det är viktigt att fundera på hur ofta jämställdhetsarbetet ska uppföljas. Viktigt är också att komma ihåg att små förändringar ger stora resultat och mera kunskap om jämställdhet fås genom att läsa böcker. Planen kan se ut såhär:

1. Problembeskrivningen: vad måste förändras?
2. Metoden: hur ska man gå tillväga?
3. Ansvarsfördelningen: vem gör vad?
4. Tidsplanen: när ska det göras?
5. Utvärderingen: hur ser resultatet ut?

(Henkel, 2006, 80-82)

Det är viktigt att planen är så kort som möjligt och det är också viktigt att alla i personalen kan ta del av den. Därför kan man placera den till exempel på avdelningen eller i kafferummet, så personalen alltid påminns om vad daghemmet strävar efter. (Henkel, 2006, 82)

7 Undersökningen: i vilken ålder börjar barn tillägna sig sin könsroll?

Syftet med undersökningen var att ta reda på hur barn inom dagvården tillägnar sig sin könsroll och hur den utvecklas från 3-årsåldern till 5-årsåldern. I planeringsskedet av forskningen var det viktigt att planera forskningen så att ett gott resultat kan framkomma,

samt hur man skulle komma till detta resultat. I Doverborg och Pramling Samuelssons *Att förstå barns tankar – metodikbok för barnintervjuer* (2000) kan man läsa om hur man ska gå tillväga då man gör en undersökning som berör barn.

Den första frågan som ska besvaras är vad man vill komma fram till med undersökningen och hur ska man ska gå tillväga för att komma till ett bra resultat. Om man vill få fram hur det enskilda barnet tänker är det bästa alternativet att intervjua eller observera barnet enskilt. (Doverborg & Pramling Samuelsson, 2000, 29)

I ett tidigt skede av planeringen är det viktigt att ta reda på vilka tillstånd som krävs för att få göra en undersökning på daghem. Tillstånd som behövs är tillstånd av chefen för småbarnsfostran och barnens föräldrar. I undersökningen skulle fem 5-åriga flickor och fem 5-åriga pojkar delta, samt fyra 3-åriga flickor och fyra 3-åriga pojkar. Barnen valdes ut från sammanlagt tre daghem/gruppdaghem i en stad. Efter att chefen för småbarnsfostran gett lov att göra undersökningen ska man anhålla om lov av barnens vårdnadshavare, vilket jag gjorde genom att skicka en anhållan hem med barnen. Det tog ca två veckor att få tillbaka alla blanketter och jag blev positivt överraskad då alla barn utom ett fick delta. Jag hade alltså 17 barn att intervjua och observera.

7.1 Metodbeskrivning

Undersökningen var i två delar: en observation av 3-åringar och 5-åringar, samt en mer djupgående undersökning med 5-åringarna. Den första delen var en observation, där barnet skulle välja en leksak som det skulle vilja leka med. Barnet hade åtta leksaker att välja bland, fyra flickleksaker och fyra pojkleksaker. Syftet med denna observation var att få fram om flickor hellre väljer flickleksaker och om pojkar hellre väljer pojkleksaker.

Det andra skedet gjordes endast med femåringarna, eftersom den andra delen av undersökningen är lite mer komplicerad och femåringarna förstår anvisningarna bättre än treåringarna. I detta skede av undersökningen satt jag mig ner med barnet och lät barnet hjälpa mig göra en saga. Jag hade ett färdigritat hus på ett papper och i huset bodde en mamma och en pappa. Mamman och pappan hade en hel del hushållssysslor att göra, såsom städning, diskning och gräsklippning. Alla hushållssysslor var urklippta, till exempel en bild på en gräsklippare, och det var barnets uppgift att placera hushållssylan på mamman eller pappan. Barnen fick placera ut bilderna genom att jag berättade en saga.

Syftet med detta arbetssätt var att få fram vilken syn barnet har på hushållsarbeten: är det mamman eller pappans uppgift att göra sysslorna?

Första delen i undersökningen beräknades ta högst fem minuter/barn, plus tid för dokumentation och den andra delen högst tio minuter/barn, plus tid för dokumentation. Undersökningen dokumenterades genom olika tabeller, detta för att se ett så tydligt resultat som möjligt. Barnen citerades även, om de sade något som kan komma att vara viktigt för undersökningen.

Till undersökningen behövdes material. Till den första undersökningsdelen behövdes material som papper och penna för dokumentationen, samt åtta leksaker. Jag valde följande flickleksaker: en Barbie-docka, en vanlig docka, en My Little Pony-häst och en skål med plastfrukter och plastgrönsaker. Jag valde följande ”pojkleksaker”: en Batman-figur, en bil, en dinosaurus och en liten hög med Legobitar.

Till den andra undersökningsdelen behövdes lite mera material. Förutom penna och papper för dokumentation behövdes även ett papper, på vilket det fanns ett ritat hus och flera utklippta hushållssysslor. Hushållssysslorna var urklippta ur reklamblad och följande ”kvinnliga” hushållssysslor fanns med i undersökningen: en kastrull (matlagning), ett strykjärn (klädvård), en dammsugare (städning), diskmedel (diskning) och en tvättmaskin (tvätt av kläder). Följande ”manliga” hushållssysslor fanns med i undersökningen: en spade (trädgårdsarbete), en bil (biltvätt), en bormaskin (fixar saker i hemmet), en gräsklippare (gräsklippning) och en såg (om något behöver sågas av). Till undersökningen behövdes också en bild av kvinna och en man, som representerar mamman och pappan. Orsaken till varför mannen och kvinnan kallades för mamma och pappa, var så att barnen lättare skulle förstå. Jag är inte säker på om barnen uppfattar att det finns kvinnor och män, utan jag tror de uppfattar alla kvinnor som mammor och alla män som pappor.

Undersökningen var uppdelad i två olika skeden, eftersom jag ville få en bredare bild av resultatet. Det var också viktigt att man kunde jämföra barnen med varandra, för att kunna se hur könsrollerna utvecklas, och då måste man undersöka barn i olika åldersgrupper. Barn utvecklas i olika takt, men vanligtvis förstår en 5-åring instruktioner bättre än en 3-åring och eftersom jag valde att undersöka 3-åringarna också, måste jag ha en del av undersökningen som är lite lättare att förstå, det vill säga undersökningen som handlar om vilken leksak de helst skulle vilja leka med.

För att få ett så gott resultat som möjligt skulle barnen vara koncentrerade och bekväma i situationen. Alla barn som var med i undersökningen hade sett mig tidigare, eftersom jag praktiserade på ett av daghemmen och hade besökt de två andra flera gånger. För en del barn var jag mer bekant än för andra och detta fick mig att fundera på hur jag skulle gå tillväga om barnet var blygt och inte ville prata med en okänd person. Det var då jag kom på att jag skulle göra en saga med barnen och det var jag som skulle prata, barnen behövde inte säga något om de inte ville.

Det var en hel del att tänka på inför undersökningen. Något man kan tänka på är om barn i stadsmiljö överhuvudtaget är bekanta med gräsklippare och spadar, för de bor kanske i höghus och trädgårdsarbete är kanske något som de inte hör till deras vardag. Jag valde ändå att ha med spaden och gräsklippare, eftersom barnen högst antagligen sett spadar och gräsklippare på TV eller i någon bok. En annan sak som jag funderade på är att hur jag skulle kunna låta barnen välja en leksak de helst vill leka med, för att i nästa stund rycka bort den från dem? Det var svårt att förutspå hur barnen skulle reagera, men det var något som man måste vara förberedd på. I förberedelsen inför forskningen gjorde jag diplom till femåringarna, där det stod ”DIPLOM till en duktig sagoberättare”. Hur skulle de andra barnen, som inte deltog i undersökningen, reagera då de inte fick något diplom? Skulle det uppstå svartsjuka och hur skulle det förhindras? Jag har förberett mig på att den situationen kunde uppstå, eller att barn som inte skulle delta i undersökningen ville delta. Barn är nyfikna och man kan tänka sig att de andra barnen på daghemmet också vill ”prata med tanten”, speciellt om andra barn får diplom då de gjort det.

En av de kanske viktigaste sakerna att tänka angående en undersökning som berör barn, är att barnen ska få vara anonyma och tystnadsplikten ska följas. Hur ska man gå tillväga för att ingen ska kunna få reda på vilka barn som har deltagit i undersökningen? Jag kommer i min redovisning av undersökningen att endast skriva om barnet är en flicka eller en pojke, samt deras ålder. Jag kommer inte att avslöja barnens daghem eller hemort, allt för att skydda deras identitet. Detta har även klargjorts för vårdnadshavarna då blanketterna, som vårdnadshavarna ska fylla i, skickades hem. Jag kommer heller inte i min presentation av mitt examensarbete avslöja på vilka daghem barnen går.

Alla dokument, som använts i förberedelsen av undersökningen, kommer att förstöras då undersökningen är gjord. Alla namn på barnen som deltar i undersökningen, alla citat och alla tabeller kommer att förstöras. Det är endast jag som har tillgång till dem och ingen

utomstående kommer att få läsa mina anteckningar. Jag har även tystnadsplikt.

Jag är säker på att fler frågor skulle uppstå, men jag var inte speciellt orolig. Barn är härliga personer som ofta är ärliga, nyfikna och väldigt tacksamma att jobba med. Jag vet att jag kan kommunicera med barn och om något oväntat händer ska jag nog kunna lösa det på bästa sätt. Det kändes som denna forskningsmetod kan vara ett relativt enkelt sätt att få fram ett resultat.

7.2 Undersökningens genomförande

Som tidigare nämnt skulle 3-åringar och 5-åringar observeras och intervjuas. Barnen var från tre olika daghem och undersökningen skulle alltså göras vid tre olika tillfällen. På grund av att en del barn var sjuka eller hemma den dagen undersökningen skulle göras, blev det totalt fem undersökningstillfällen. Totalt 17 barn skulle delta forskningen, men sammanlagt 14 barn deltog: tre 3-åriga flickor och två 3-åriga pojkar, samt fem 5-åriga flickor och fyra 5-åriga pojkar. Barn från alla tre daghem och familjegruppdaghem deltog.

Undersökningen gjordes på respektive barns dagvårdsplats och jag hade på förhand valt ett lite avskilt rum där vi kunde sitta i lugn och ro. Dagen jag skulle göra min första intervju var det många tankar som snurrade i mitt huvud, men jag var förväntansfull över hur det skulle gå. Jag började med att intervjua ett 5-årigt barn och detta barn var mycket samarbetsvilligt och ville prata med mig. Jag kände att jag fick en god start på min undersökning. Något jag i all hast glömde, var att låta barnet välja vilken leksak som barnet helst ville leka med. Detta kom jag på en tid senare.

Jag hade självklart planerat vad jag skulle säga till barnet innan jag började min undersökning, men under det första undersökningstillfället hade jag möjlighet göra små justeringar, så det skulle kännas mer naturligt. Nedan följer det mönster jag använde mig av då jag undersökte 5-åringarna. Det som är skrivet med kursiv stil är det som jag sa till barnen. Beroende på situationen kunde konversationen bli lite annorlunda, så det inte skulle bli stelt, men jag utgick från följande mönster.

Undersökningen började med att barnet fick komma in i rummet som hade valts ut. *”Hej (barnets namn), vill du komma och hjälpa göra mig en sak? Nu är det såhär, att jag skulle vilja att vi gör en saga tillsammans, vill du hjälpa mig?”* I detta skede satt jag och barnet

vid ett bord. *"Jag är inte så bra på att göra sagor, så jag skulle behöva din hjälp."* Efter att jag hade sagt det, tog jag fram det ritade huset och frågade barnet vad det är. Alla barn visste att det var ett hus. Sedan var det dags att ta fram den utklippta mamman och pappan. *"Vet du vem det här är? (barnet svarade mamma och pappa). Ja, det är en mamma och en pappa! Mamman och pappan bor i det här huset. Nu är det såhär, att mamman och pappan är hungriga och någon måste koka mat. Vem tycker du ska koka maten?"* Här fick barnet placera kastrullen mamman, pappan eller på taket, vilket representerade att de gör det tillsammans. Efter att barnet hade placerat kastrullen på den som barnet tyckte att skulle koka maten, bekräftades barnets val. *"Så det är mamman som ska koka maten? Då får kastrullen vara på mamman så vi vet att det är mamman som ska koka maten."*

Efter det fortsatte undersökningen med diskmedlet. *"Vad är det här? (barnet svarade ofta diskmedel) Nu är det ju blivit väldigt mycket disk då de har kokat mat och nu måste någon diska. Vem tycker du ska diska?"* Nu fick barnet placera bilden på diskmedel på mamman, pappan eller taket. Efter det bekräftades barnets val. *"Vet du vad? Mamman och pappan har mycket kläder som är smutsiga och nu måste någon tvätta kläderna. Vem tycker du ska tvätta kläderna?"* Barnet fick placera tvättmaskinen på mamman, pappan eller taket, varpå jag bekräftade valet. *"Sen då kläderna är tvättade och då de har torkat, vem tycker du ska stryka kläderna så de blir fina?"* Barnet fick placera strykjärnet.

"Har du sett att det inte finns några tavlor på väggarna i huset? Mamman och pappan tycker det är lite tråkigt utan tavlor, så nu vill de hänga upp några tavlor och då måste de använda en den här bormaskinen för att kunna borra hål i väggarna. Vem tycker du ska borra med bormaskinen?" Nu fick barnet placera bormaskinen på mamman, pappan eller taket. *"Usch, ser du så mycket damm som föll på golvet nu så de borrade. Någon måste städa här, vem tycker du ska dammsuga?"* Barnet placerade ut dammsugaren.

Nu gick mamman och pappan ut på gården, de har nämligen en stor och fin gård. Men nu såg de att de måste klippa gräsmattan, gräset är ju så långt! Vilken tur att de har en bra gräsklippare! Vem tycker du ska klippa gräset med gräsklipparen?" Barnet placerade ut gräsklipparen. *"På samma gång mamman och pappan var ute såg de hur smutsig deras bil har blivit! Någon måste verkligen tvätta bilen, vem tycker du ska göra det?"* Barnet fick placera bilden på bilen på mamman, pappan eller båda. *"Mamman och pappan vill plantera nya blommor som börjar blomma på våren, men nu måste någon gräva med den här spaden för att kunna plantera mer blommor. Vem tycker du ska gräva med den här"*

spaden?” Barnet fick placera ut spaden. ”Mamman och pappan har ett stort och fint äppelträd på gården. Nu när det är höst så blåser det hårt och nu har det blåst så hårt så att en gren från äppelträdet håller på att falla ner på hustaket. Någon måste såga ner äppelträds grenen innan det faller ner på taket och skadar huset! Vem tycker du ska använda sågen för att såga ner grenen?” Nu fick barnet placera ut sågen.

När barnet hade placerat ut alla bilder gick jag genom vad barnen hade valt. Det kunde till exempel se ut som följer: *”Ska vi se vilken saga du har gjort nu? Mamman och pappan som bor i huset ska göra många saker. Du vill att mamman ska tvätta kläderna och pappan får tvätta bilen. Pappa kokar mat och mamma diskar. Mamman ska dammsuga då pappa har borrar hål i väggen. Sen vill du att mamman stryker kläder och gräver en grop med spaden, medan pappan sågar av en gren och klipper gräset. Vilken fin saga du har gjort! Är du nöjd själv? Jag tycker sagan blev jättebra!”*

Då 5-åringarna intervjuades började jag med att låta dem göra sagan. Efter det skulle barnet välja en leksak de helst ville leka med. Nedan följer mönstret jag följde då jag gjorde den delen av forskning. Samma metod användes för 3-åringarna. I undersökningen användes samma leksaker för barnen, jag hade tagit alla leksaker från ett dagis.

”Har du sett vad jag har här?” Jag visade en påse där jag hade leksakerna. *”Det är leksaker som jag har tagit från ett annat dagis. Vill du se vad barnen på ett annat dagis leker med? alternativt Jag gick runt och tittade vad ni har för leksaker här på ert dagis och så hittade jag dessa. Ni har så fina leksaker ni får leka med!”* Här började togs leksakerna upp ur påsen och samtidigt det gjordes det frågade jag barnet vad det är för någon slags leksak. Man kunde få olika svar beroende på vad barnen ansåg det var för leksak, men jag använde mig alltid av det ord som de själva valde. *”Har du sett? Vad är det här?”* Barnet svarade. *”Ja, det är ju en Barbie-docka! Vad är det här då?”* Då jag visade en dinosaurus utbrast en del barn att det är en dinosaurus, medan en del barn tolkade det till en drake. En del visste inte vem Batman var, utan de sa att det är en gubbe. Vissa barn tolkade My Little Pony-hästen till en häst, medan andra kallade den för My Little Pony. Bilen, som var med i undersökningen, blev många barn förtjusta i och det utbrast *”Det är ju Blixten McQueen!”* medan andra konstaterade att det är en blå bil.

Efter att alla leksaker hade blivit framplockade, repeterade jag med barnen vilka de olika leksakerna var. Sedan tittade vi på dem en stund. Därefter frågade jag: *”Om du skulle välja vilken du helst skulle vilja leka med, vilken skulle det vara? Vilken skulle du helst leka med?”* Då barnet hade valt leksaken, frågade jag varför de valde just den leksaken.

8 Resultatredovisning och analys

Redovisningstabell 1: 3-åringarnas val av leksak (N=5)

Leksak	Flickor	Pojkar
Batman	I	I
Bil	II	I
Dinosaurus		
Lego		
Barbie-docka		
My Little Pony-häst		
Docka		
Fruktskål		
Vet ej, kan inte välja		

På grund av att en del 3-åringar inte deltog i undersökningen, blev resultatet inte lika brett som det kunde ha varit. Man kan dock från redovisningsmallen se att alla flickor och pojkar valde antingen Batman-figuren eller bilen. Här kan man alltså inte se att flickor skulle välja speciellt flickleksaker, utan båda könen har valt bland pojkleksakerna. Pojkar i 3-årsåldern leker med pojkleksaker, men även flickor i 3-årsåldern leker med pojkleksaker.

Då jag frågade en 3-årig flicka varför hon valde Batman, fick jag till svar: *”Jag leker bara med Batman, för dockor är tråkiga...”*

Redovisningstabell 2: 5-åringarnas val av leksak (N=9)

Leksak	Flickor	Pojkar
Batman		I
Bil		I
Dinosaurius		
Lego		II
Barbie-docka	II	
My Little Pony-häst	II	
Docka		
Fruktskål		
Vet ej, kan inte välja	I	

Då man ser på resultatet för 5-åringarna kan man se en tydlig förändring jämfört med 3-åringarna. Bland 5-åringarna är det väldigt könsuppdelat och flickor leker med flickleksaker och pojkarna leker med pojkleksaker. Jag frågade en pojke varför han valde en pojkleksak och följande fick jag till svar: ”*Jag leker inte med Barbie, för jag är ingen flicka!*”

Barnen verkade också veta gränserna mellan flick- och pojkleksaker, samt hur viktigt det är att flickor leker med flickleksaker och att pojkarna leker med pojkleksaker. Jag frågade en flicka, som valde en flickleksak, vilka leksaker som är flickleksaker. Hon pekade på Barbien, My Little Pony-hästen och dockan. Då jag frågade henne vilka leksaker som är pojkleksaker pekade hon på Batman, dinosaurusen, bilen och lego. Hon tittade länge på fruktskålen med plastfrukter och konstaterade att både flickor och pojkar kan leka med den. Jag frågade en flicka, som valde Barbie-dockan, varför hon valde just den. Flickan svarade: ”*Jag tycker bara om att leka med Barbie, för dom är så fina...*”

Av undersökningen att bedöma kan man konstatera att det inte är så könsuppdelat i val av leksak för 3-åringar, speciellt inte bland flickor. Då barnen kommit upp i 5-årsåldern verkar det däremot att ha skett stora förändringar och en typisk könsuppdelning har skett. Det verkar vara viktigt för 5-åriga pojkar att leka med något som är häftigt, spännande, fartfyllt och kanske lite spännande, medan 5-åriga flickor hellre leker lugnare lekar och gärna leker med estetiskt vackra leksaker.

Barnens könsroll verkar bli snävare i takt med att barnet växer och det finns en klar skillnad mellan 3-åringarna med 5-åringarna. 5-åringarna verkar vara mycket medvetna om vad som är flickigt och vad som är pojkgigt. De verkar också veta vilket kön de tillhör och vilka förväntningar som finns på det könet. Pojkar verkar uppfatta sig själva som tuffa och skulle man uppföra sig flickigt inför andra skulle det vara något negativt. Flickor verkar uppfatta sig själva som lugnare och att man *ska* vara flickig då man är en flicka. Barnen verkar tro att det finns klara regler mellan vad som är flickigt och pojkgigt, samt att man ska hålla sig inom sitt köns gränser. Om man inte gör det kan man uppfattas annorlunda. Detta bekräftar Danielsson och Janssons då de i sin bok *Får flickor finnas?* (2010, 12-13), skriver att enligt en klassisk psykoanalytisk teori anser man att barnets könsidentitet utvecklas mellan 3-års- och 5-årsåldern. Denna teori bekräftar varför resultatet är så pass uppdelat.

Redovisningstabell 3: 5-åringarnas val av hushållssyssla till mamman och pappan (N=9)

Föremål	Mamma	Pappa	Båda	Vet ej
Spade	III	IIII		
Bil	I	IIII II	I	
Borrmaskin		IIII III		
Gräsklippare	II	IIII II		
Såg		IIII III		
Kastrull	III	III	II	
Strykjärn	III	III		I
Dammsugare	IIII II	I	I	
Diskmedel	IIII	III	I	
Tvättmaskin	IIII II	I	I	

Resultatet för hushållssysslorna blev aningen blandade, men man kan se ett tydligt mönster vad barnen anser hör en mamma och en pappa till. Tydligaste är borrmaskinen och sågen, som alla barn ansåg att pappan skulle använda. En pojke sa: *"Det är ju bara pappor som kan borra!"* Barnen verkade nog förstå vad en borrmaskin är, trots att jag var tveksam om de skulle veta vad man gör med de olika föremålen. Det som är mest blandat är matlagningen, vilket högst antagligen beror på att det är inte lika självklart längre att det är kvinnan i huset som lagar mat.

Ett barn sa: *"Hos oss är det bara pappa som lagar mat... Och mamma bara tvättar och tvättar och tvättar..."* Detta tyder på att barnen placerade hushållssysslorna på antingen mamman eller pappan, beroende på vem som gör vad i barnens hem. Undersökningen gick inte ut på att ta reda på vem som gör vad hemma hos barnen, men man får räkna med att det är det som barnet kommer att säga, eftersom det är det enda som barnet har sett.

De flesta barn ansåg att uppgifterna skulle vara väldigt uppdelade, men det fanns några barn som ansåg att det är viktigt att föräldrarna samarbetar. Ett barn sa: *"Det är så mycket disk, så de måste göra det tillsammans!"* Trots att en del ansåg att det alltid är mammans uppgift att dammsuga, så var det ett barn som sa såhär: *"Pappa ska dammsuga då det var han som smutsade ner!"* Barnet syftade på att det var pappan som hade använt borrmaskinen och det var dammet från borrmaskinen som skulle dammsugas upp. Det blev alltså pappans uppgift. Jag fick intrycket att barnet tycker att rätt ska vara rätt.

Jag var inte helt överraskad av resultatet, men något jag trodde barnen skulle anse var pappans uppgift var att gräva med en spade. Resultatet blev väldigt lika och det tror jag kan ha med ha med blomplanteringen att göra. Barnen anser kanske att det är mamman som planterar blommor och då spelar det ingen roll om man ska gräva med en tung spade för att göra det. Det är ändå mammans uppgift. Ett barn sa dock: *"Pappa gräver och mamma bara hjälper!"* Det verkar som om mamman får vara den som ser på och ger en hjälpande hand, medan pappa är den som gör grovarbetet.

Gräsklippning tyckte de flesta barn att är pappans jobb. Ett barn sa: *"Mamma klipper gräset för pappa har ingen gräsklippare."* Det här handlade eventuellt om att föräldrarna bor på skilda håll och då är det naturligt för barnet om det är mamman som klipper gräset, eftersom pappa kanske inte har någon gräsmatta att klippa. Detta bekräftar att barnet tar mall av föräldrarna och det som görs till norm hemma hos dem, är också det som barnet kommer att tycka är normalt.

Många barn ansåg att tvätta kläder är mammans uppgift, däremot var att stryka kläderna väldigt jämt uppdelat på både mamman och pappan. Vad det beror på är svårt att säga. Kanske använder barnens pappor mycket skjortor och pappan stryker skjortorna själv. Något som barnen tyckte var pappans uppgift, var att tvätta bilen. Det var bara ett barn som ansåg att mamman ska tvätta bilen. Ett barn blev till sig då denne såg bilen jag hade klippt ut: *"Vi har en likadan bil!"*

Man kan sammanfatta vad barnet anser hör mamman och pappan till: mamman är den som ska dammsuga, diska och tvätta kläder, medan pappan ska ta hand om att tvätta bilen, borra, såga och klippa gräsmattan. Det är väldigt jämt uppdelat mellan mamman och pappan då det kommer till matlagning, trädgårdsarbete och att stryka. Det är en hel del barn som anser att föräldrarna ska dela på flera hushållssysslor, eller göra dem tillsammans.

Barnen hade inte svårt att förstå uppgiften. Det tog inte länge för dem att placera ut hushållssysslorna och de verkade tycka att det var roligt. Ett barn tyckte att huset jag hade ritat saknade fönster och dörrar, så snabbt fattade barnet en penna och ritade många fönster med fina gardiner. Detta tyckte jag var kul att se, då barnet tog initiativ, för att sedan kunna fortsätta fokusera på uppgiften. Efter att vi hade "gjort sagan" gav jag barnet ett litet diplom som tack. Barnens ögon tindrade då de såg diplommet och kände sig stolta över vad de åstadkommit. Detta ska de göra, för barnen var mycket duktiga och samarbetsvilliga.

Innan jag började göra min undersökning fanns det en del saker jag funderade på och hur jag ska lösa situationer som inte går som planerat. En av mina funderingar var hur jag ska göra om barn som inte ska delta i undersökningen plötsligt vill delta. Den problemsituationen blev jag ställd inför. Det var på ett daghem där plötsligt barn som jag inte skulle intervjua, började komma in i rummet där jag satt med barnet som jag intervjuade. Lyckligtvis kom de andra barnen inte in då jag var mitt i intervjun, men barnen kom in då jag satt och dokumenterade. Ryktet hade gått att man får berätta en saga och sen får man diplom, så självklart ville andra barn också komma.

Det löste jag genom att jag lät barnet, som inte skulle delta i min undersökning, komma in i rummet och sätta sig. På bordet fanns alla hushållssysslor utspridda och barnet började leka med dem. Då frågade jag faktiskt barnet vilken hushållssyssla som mamman ska göra och vilken pappa ska göra. Medan barnet placerade ut bilderna klippte jag ut ett diplom i färgat papper och dekorerade det med klistermärken, som jag lyckligtvis råkade ha i min väska. På diplommet skrev jag deras namn och gav det åt dem. Barnet hade ingen aning om att det inte hade varit med i en riktig undersökning, men barnet fick ett diplom som sina kamrater. Självklart dokumenterade jag inte svaren som jag fick av barnen som inte skulle vara med i undersökningen, men jag löste en situation där det eventuellt skulle ha uppstått avundsjuka och känsla av att man inte får vara med. Det är känslor som jag inte vill att barnen på daghem ska känna, så jag löste den situationen ganska smidigt.

I den första delen av undersökningen, som handlade om vilken leksak barnet skulle vilja leka med, var det mycket viktigt att jag i redovisningen hade med barnets kön, så att man skulle kunna se ett tydligt resultat. Jag tyckte inte det var speciellt viktigt att ha med barnets kön i den andra delen, utan jag kom fram till ett tydligt resultat ändå. Därför har jag inte delat upp barnen två grupper på basis av deras kön, utan jag har låtit barnen vara i en grupp och redovisar resultatet därefter.

9 Diskussion och kritisk granskning

I detta kapitel kommer jag att diskutera mitt examensarbete och att kritiskt granska forskningsresultatet.

För ett år sedan var jag inte speciellt intresserad av jämställdhet bland könen, men då jag för ett halvt år sedan arbetade med en som jobbar för jämställdhet, fick jag en helt ny syn på ämnet. Tidigare trodde jag att jämställdhet bland könen handlar om att ge kvinnor rättigheter, medan man tystar ner männen. På 1990-talet var det mycket tal om ”girl power” och jag trodde att det var det som jämställdhet handlade om. Därför var jag inte speciellt intresserad av jämställdhet heller, för jag trodde det bara handlade om att kvinnor skulle göra uppror och sätta ner foten.

Men, för några månader ändrades allt. Då öppnades mina ögon för vad jämställdhet mellan könen egentligen handlar om. Det handlar inte endast om att sluta diskriminera kvinnor, utan också att sluta diskriminera män. Jag undrade hur man kan diskriminera män, men då fick jag förklarat för mig hur man tar möjligheter även från männen. Till exempel får pojkar mer negativ uppmärksamhet än flickor. Pojkarna blir uppfostrade att inte visa känslor, för då blir de kallade fjollor. Man förväntar pojkarna att göra ”manliga” saker och intressera sig av ”manliga” hobbyer. Vad händer om en pojke inte vill göra det? Jo, han blir utstött för han har betett sig ”flickigt”. Om en flicka betar sig ”manligt” verkar inte det vara något farligt. Flickan kan ändå få tröst och vara emotionell om hon så vill. Jämställdhet bland könen handlar om att ge båda könen mera rättigheter och valmöjligheter, samt att inte begränsas av det biologiska könet.

Jag började mer och mer fundera på det och lämpligt nog var det dags att börja planera vad jag ville skriva mitt examensarbete om. Eftersom jag skulle skriva om något som har med barn att göra, slog det mig att jag kunde skriva om jämställdhet bland barn och planerade min undersökning därefter. Jag planerade min undersökning väl, men såhär med facit i hand kan jag tycka att en del förändringar kunde ha gjorts.

Det finns mycket litteratur om jämställdhet bland könen och det var inte svårt att hitta litteratur. Jag hittade många bra böcker och många författare bekräftade varandras teorier om könsroller. Det gjorde det enklare att skriva detta examensarbete, eftersom det verkade

som att det fanns många forskare som kommit fram till samma resultat.

Det finns två saker jag reagerar på då jag ser resultatet av min forskning: det ena är det tydliga resultatet som framkom och det andra är att det inte deltog många barn i den ena delen av forskningen, nämligen 3-åringarnas del. Detta beror dels på att det inte från första början var planerat att många 3-åringar skulle delta och dels på att några 3-åringar inte var på daghemmet då jag gjorde undersökningen. Det fanns inte heller allt för mycket tid att göra undersökningen, men om jag skulle göra om den skulle jag ha flera barn med i undersökningen, detta för att få ett ännu tydligare resultat. Jag hade också planerat att i undersökningen fråga barnen vilka färger som är ”flickfärger” och vilka som är ”pojkfärger”, men den delen av undersökningen lämnade jag bort, eftersom jag inte fick med det på ett smidigt sätt.

Forskningsresultatet var mycket tydligt, men kan jag på något sätt ha påverkat barnen under forskningen? Ju mer jag läst om jämställdhet bland könen, desto mer medveten har jag blivit om hur jag talar till barnen. Detta var något jag tänkte mycket på då jag gjorde undersökningen. Jag hade samma röstläge hela tiden, till exempel så sa jag inte med en ljus stämma att ”någon måste koka mat”, för att få barnen att automatisk förknippa det till något kvinnligt. Jag sa heller inte ”vilken stor och häftig gräsklippare” med en mörk röst, så att barnen skulle automatiskt förknippa det till något manligt. Jag ville inte påverka barnen på något sätt och jag tror inte jag gjorde det heller, tack vare att jag var så medveten om hur jag talade till dem.

Det är en sak som jag nu ibland kan tycka går till överdrift: medvetenheten om hur jag talar till barnen så att det ska vara jämställt. Eftersom jag nu i många månader studerat jämställdhet mellan könen blir jag väldigt medveten om hur jag behandlar barnen. Detta är positivt, men ibland börjar jag tänka för mycket och en del saker kommer inte naturligt.

Något jag dessutom börjat göra nu är att analysera personalen på dagis. Eftersom jag i skrivande stund praktiserar på olika daghem har jag möjlighet att observera hur barn blir behandlade beroende på kön. På många daghem har det varit bra, men jag har tyvärr sett en del som visar på att vissa daghem inte kämpar för ett jämställt daghem. Jag förstår att det kanske inte är en av huvudpunkterna på många daghem, men det är ändå lite trist att se att många flickor får agera fredsmäklare, så att det ska bli lugnare på dagis.

Så, vad spelar det egentligen för roll om barnen blir olika behandlade beroende på kön? Många tycker att det inte spelar någon roll, eftersom män och kvinnor är biologiskt olika. Det är klart att man inte kan ändra på det biologiska könet, men det sociala könet, genus, är något som begränsar många. Detta kan få konsekvenser i längden. Precis som man inte ska döma en människa efter dennes utseende eller hudfärg, ska man heller inte döma och begränsa en människa efter dennes kön. Detta ser man tydligt i arbetslivet. Som exempel kan jag ta universitetsstudier. Det finns många fler flickor än pojkar som har bättre resultat i studierna. Det borde väl betyda att kvinnor har samma möjlighet som män att få chefspositioner? Då man ser på uppdelningen av könen bland chefer kan man dock se att det är männen som oftare än kvinnor har en chefsposition. Det är detta som borde ändras på. Beroende på kön kan man känna sig hämmad att göra saker, till exempel att som kvinna söka en chefsposition inom en mansdominerad bransch, eller så kan man bli diskriminerad.

Kan forskningsresultatet jag kom fram till vara till användning i ett annat sammanhang? Det tror jag säkert. I min forskning framkom det att redan i 5-årsåldern har barn en uppfattning om vad som är manligt och kvinnligt, medan barn i 3-årsåldern inte verkar bry sig så mycket. Vad är det då som händer från åldern tre år till fem år? Vad är det som påverkar barnen i olika riktningar? Detta är något man kunde forska vidare inom, för att hindra barnen från att gå i de många genusfällorna.

Om man vill arbeta för ett mer könsjämnt daghem, kan man använda sig av boken *På genusäventyr: Metodbok för drama och genus i förskolan* (2007) skriven av Helén och Granholm. Den boken är väldigt bra skriven och skribenterna låter barnen ta ställning till frågor om könsroller på ett lämpligt och pedagogiskt sätt. Den boken kommer jag att använda mig av då jag arbetar som barnträdgårdslärare.

Litteratur

Bjerrum Nielsen, H. & Rudberg, M. (1991). *Historien om flickor och pojkar: Könsocialisation i ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.

Danielsson, M. & Jansson, B. (2010). *Får flickor finnas?* Habo: Antigone.

Doverborg, E. & Pramling Samuelsson, I. (2000). *Att förstå barns tankar: Metodik för barnintervjuer*. Stockholm: Liber AB.

Elium, J. & Elium, D. (1994). *Jag har en dotter: Flickors beteende och natur, flickors behov, flickor i puberteten*. Västerås: ICA bokförlag.

Elvin-Nowak, Y. & Thomsson, H. (2003). *Att göra kön: Om vårt våldsamma behov av att vara kvinnor och män*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag AB.

Fahrman, M. (1996). *Barns känslomässiga utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Ganetz, H. & Lövgren, K. (1991). *Om unga kvinnor*. Lund: Studentlitteratur.

Ginger Mortensen, H. (1992). *Barn och könsidentitet/könsroller*. Ss. 99-116 i Jerlang, E, (Red.) *Barns utveckling – en helhet: Psykologiska och pedagogiska teman sammanställda av Espen Jerlang*. Stockholm: Runa Förlag.

Glans, H. (2008). *Uppdrag: Jämställdhet: redskap för aktivt förändringsarbete*. Malmö: Liber.

Hirdman, Y. (2007). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.

Helén, E. & Granholm, M.T. (2007). *På genusäventyr: Metodbok för drama och genus i förskolan*. Värnamo: Fälth & Hässler AB.

Hellman, A. (2008). *Kan Batman vara rosa?* ss. 74-92 i Nordberg, M. (Red.) *Maskulinitet på schemat – pojkar, flickor och könsskapande i förskola och skola*. Korotan, Ljubljana, Slovenien: Liber AB.

Henkel, K. (2006). *En jämställd förskola: teori och praktik*. Falun: Scandbook AB.

Henkel, K. & Tomićić, M. (2009). *Ge ditt barn 100 möjligheter istället för 2: Om genusfallor och genuskrux i vardagen*. Tallinn: Printon.

Magnusson, E. (2002). *Psykologi och kön: Från könsskillnader till genusperspektiv*. Finland: Bokförlaget Natur och Kultur.

Mitchell, P. (1993). *Barns psykologiska utveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Olofsson, B. (2010). *Meningsfull samling i förskolan*. Söderköping: Lärarförbundet.

Panisse, M. (2002). *Könsroller och jämställdhetsfostran i undervisningen*. Forskningsrapporter från franska och klassiska institutionen vid Åbo Akademi.

Thomsson, H. (2002). *Kvinnor, makt och förändring – att möta kvinnor i behov av stöd*. Lund: Studentlitteratur.

Wahlström, K. (2003). *Flickor, pojkar och pedagoger: Jämställdhetspedagogik i praktiken*. Kristianstad: Sveriges utbildningsradio AB.

Bästa vårdnadshavare!

7.9.2011

Mitt namn är Josefine Nyby och jag är 23 år gammal. Jag studerar sista året till socionom (YH) på Novia, med inriktningen socialpedagogiskt arbete och fördjupning förskolemetodik. För tillfället praktiserar jag på (daghemmets namn), där jag gör min sista ledarskapspraktik. Jag skriver nu mitt slutarbete som ska heta "Jämställdhet bland barn på daghem". Nu ska jag göra en undersökning där jag jämför 3-åriga flickor och pojkar med 5-åriga flickor och pojkar. **I undersökningen vill jag få fram hur barnens könsroll förstärks med åldern.**

Jag har plockat ut 8 barn som är födda 2008 och 10 barn som är födda 2006. Undersökningen kommer att gå ut på att barnet (3-åringarna och 5-åringarna) får välja vilken leksak de helst vill leka med, bland ett urval leksaker. Här ska det framkomma om flickor helst leker med "flickleksaker" och pojkar med "pojkleksaker". Den andra delen av undersökningen gör jag endast med 5-åringarna. Den går ut på att låta barnen välja om olika hushållssysslor hör mamman eller pappan till. Här vill jag få fram vilken bild barnen har av kvinnliga och manliga sysslor. Undersökningen kommer att ta ca 10 minuter/barn.

Nu skulle jag gärna vilja arbeta tillsammans med Ert barn och för att kunna göra det behöver jag Ert samtycke. Vänligen returnera denna blankett till barnets daghem/gruppis med underskrift, även om Ert barn inte deltar i undersökningen. Det skulle vara bra om blanketten returnerades denna vecka/i början av nästa vecka, så jag kommer igång så fort som möjligt.

I min redogörelse av forskningen framkommer endast barnets ålder och kön. Barnet är anonymt och jag har tystnadsplikt.

Tack!

Josefine Nyby

JA, mitt barn/mina barn _____ får delta i undersökningen.

NEJ, mitt barn/mina barn _____ får inte delta i undersökningen.

Underskrift